

آفت‌های اخلاقی زمامداران

محمدحسین علیجان زاده‌روشن

هستند. در نظام اسلامی همه قشرها در برابر کار و ماموریت خود باید مسؤولیت‌پذیر باشند و این ویژگی در حاکمان و کارگزاران و زمامداران حکومت اهمیت بیش‌تری دارد. در این باره پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌فرمایند: «أَلَا كَلِمَ رَاعٍ وَ كَلِمَ مَسْئُولٍ عَنِ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنِ رَعِيَّتِهِ...» آگاه باشید که همه شما در برابر تعهدات خود، نگهبان و مسؤولید. پس حاکم و کارگزار در مقابل مسؤولیتی که بر عهده دارد در برابر مردم مسؤول و متعهد است.

حضور زمامداران صالح و نیک که توان و عمر خود را در راه اعتلای کلمه

در دنیای معاصر بحث از اخلاق کارگزاران و مجریان قانون به‌عنوان یکی از نقاط ضعف یا قوت هر حکومت و نظام در سیستم‌های پایش و رصد در دنیا مورد توجه محافل علمی و فرهنگی و سیاسی قرار دارد. امروزه در ایران نیز با روی کار آمدن حکومتی با درون‌مایه دینی و با نظامی برخاسته از مردم با عنوان مردم‌سالاری دینی، صفات و کنش اخلاقی مسؤولان و کارگزاران و رهبران فکری و فرهنگی و مالی جامعه به شدت زیر ذره‌بین عمومی قرار دارد. هرچند از این رهگذر مراکز علمی و پژوهشی متاسفانه هم‌پای افکار عمومی نیستند و همیشه چند گام از این ماجرا عقب‌تر

۲- ارشاد القلوب دیلمی ص ۱۸۴

۱- طلبه سطح سه حوزه علمیه قم

زاممداری است.» در این جا افلاطون از ضرورت داشتن اخلاق زمامداران و تربیت صحیح آن‌ها سخن به میان آورده است. این مساله از اول در میان عقلا امری ضروری در حکومت‌داری بوده است.

در تقسیم‌بندی حکومت‌ها، یک تقسیم بر مبنای ایدئولوژی و جهان‌بینی ملت‌ها است که براساس آن حکومت‌ها را تشکیل می‌دهند. جوامعی که بر مبنای ادیان تشکیل شده به حکومت الهی و نقطه مقابل آن حکومت طاغوت تقسیم می‌شوند. زمامداران در حکومت الهی دارای ویژگی‌هایی منتسب به دین و در حکومت طاغوت دارای ویژگی‌های رفتاری منتسب به طاغوتیان و خودکامان هستند. می‌توان از جمله حکومت‌های الهی در طول تاریخ به حکومت حضرت داوود و سلیمان نبی (علیهما السلام) و از جمله حکومت‌های طاغوت به حکومت فرعون و نمرود مثال زد. در جوامع دینی، حکومت یک امانت الهی است که در دست حاکمان حکیم قرار می‌گیرد. در این حکومت، نقش حاکمان تنها ایجاد امنیت و رفاه نیست بلکه هدایت‌گری جامعه از ورطه گمراهی به سمت آرمان‌های الهی را بر عهده دارند. در چنین جامعه‌ای اگر زمامداران و مسؤولان خود دچار انحطاط اخلاقی شوند، تأثیری مستقیم بر مردم و دین‌باوری آن‌ها خواهند گذاشت. چنان‌که در مَثَل و یا روایت معروف آمده است که «لِلنَّاسِ عَلَي دِينِ مُلُوكِهِمْ»^۴. در روایتی از رسول خدا ﷺ نقل شده است که: نخستین چیزی که موجب نافرمانی پروردگار شد، شش خصلت بود: دنیاطلبی، ریاست‌طلبی، شکم‌پرستی، شهوت‌پرستی، علاقه به خواب و راحت‌طلبی.^۵ از این روایت می‌توان دریافت که از اولیات انحراف و سستی در هر شخصی چه خصائصی می‌باشد. هر چند ممکن است در میان خواص و اشخاص زمامدار این مساله ابعاد گوناگون دیگری نیز داشته باشد. اما به اجمال می‌توان دریافت که این شش خصلت از موارد غالب در سستی افراد در اطاعت خداوند است.

آفت دنیاطلبی و به دنبال زرق و برق‌های دنیا دیدن یکی از عمده موارد شایع در میان زمامداران است که پس از تکیه‌زدن به صندلی قدرت، دچار اشرافیت مبتذل و قدرت‌طلبی بی‌حد و حصر می‌شوند و به راحتی عصیان الهی را مرتکب می‌شوند. پیامبر گرامی اسلام ﷺ در حدیثی می‌فرماید: «مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ وَ أَلْزَمَ قَلْبُهُ أَرْبَعَ خِصَالٍ هَمًّا لَا يَنْقَطِعُ عَنْهُ أَبَدًا وَ شُغْلًا لَا يَنْفِرُجُ مِنْهُ أَبَدًا وَ فَقْرًا لَا يَبْلُغُ غِنَاهُ أَبَدًا وَ أَمَلًا لَا يَبْلُغُ مُتَبَاهًا أَبَدًا.»^۶

اگر کسی هم و غم‌ش دنیا باشد و دلبستگی به آن داشته باشد، اول مصیبتش این است که خداوند به او اعتنا نمی‌کند و دست عنایت خود را

مقدس جمهوری اسلامی صرف کرده‌اند و راه دست‌یابی به این اعتلا را جز در سایه خدمت به خلق خدا نمی‌دانند، باعث قوت نظام اسلامی است. اما در این میان، ظهور مفاسد اخلاقی در میان برخی مدیران و کارگزاران نظام اعم از مفاسد سیاسی، امنیتی، مالی و غیره نقطه سیاه و وضعی در کارنامه جمهوری اسلامی از خود به یادگار می‌گذارد. نبود سیستم پایش و رصد توانمند و مستقل از احزاب و خطوط و جریان‌ها موجب شفاف‌نبودن اطلاعات می‌شود که در نتیجه، افراد سوءاستفاده‌کننده به بهره‌های مالی و سیاسی در جهت منافع و مطامع خود می‌رسند. این مفاسد اخلاقی در میان مدیران و در سیستم‌های اجرایی و نظارتی ریشه در ردایل اخلاقی کارگزاران و مجریان قانون دارد، و جلوگیری نکردن از آن‌ها هر آینه چالش اساسی برای نظام اسلامی در آینده نه چندان دور را موجب خواهد شد. در این نوشتار به بررسی چند آفت عمده اخلاقی در میان کارگزاران و زمامداران می‌پردازیم.

افلاطون، نخستین فیلسوفی است که در حیطه سیاست و امور حکومتی نظریه‌پردازی کرده است. وی با پردازش نگاه معرفتی خود با عنوان نظریه «مَثَل» در کتاب معروفش «جمهور» می‌کوشد جامعه انسانی را به سمت معرفت حقیقی رهنمون سازد. وی در این کتاب، انسان را موجودی مدنی بالطبع معرفی می‌کند که افزون بر داشتن قوه عاقله و اختیار، به دنبال جمع بودن و تشکیل اجتماع است. او در نظم‌دهی افکار سیاسی، حکومت‌ها را به پنج دسته تقسیم می‌کند: حکومت اشرافی (اریستوکراسی)، حکومت قدرت نظامی (تیمارشی)، حکومت سرمایه‌داری و پولداران (الیگارشی)، حکومت مردم (دموکراسی) و حکومت قوه عاقله، که از نظر وی برترین حکومت، حکومت عقل است. در این حکومت، حکیمان حکمران یا حکمرانان حکیم متصدی هستند. افلاطون در کنار حکمت داشتن و حکیم‌بودن زمامداران و مسؤولان یک حکومت، لزوم تخصص داشتن مرد سیاسی را مطرح می‌کند. وی در قالب مثالی می‌گوید: «ناخدایی که حفاظت کشتی و حراست جان کشتیبانان را در یک دریای طوفانی عهددار شده است، موفقیتش در این زمینه مدیون وضع قانون‌های پی‌درپی در عرشه کشتی نیست، بلکه مرهون پختگی و هنرش در دریانوردی است... نیز این را بدان که فرمانروایان عاقل هرگز نمی‌توانند راه خطا بپویند، مادامی که آن قانون بزرگ و بی‌همتا را، که عبارت از تقسیم عدالت به نحوی ماهرانه و عاقلانه میان شهروندان است، رعایت می‌کنند...»^۷ افلاطون در این مثال از لزوم رعایت اخلاق زمامداری بحث می‌کند. وی در ادامه در بخشی از کتاب هفتم جمهور می‌گوید: «بنابراین، زمام جامعه‌ها را تنها به دست کسانی خواهی سپرد که از یک سو علت سعادت واقعی جامعه را بهتر از دیگران می‌شناسند و از سوی دیگر، شأن و افتخاری را سزاوار خود می‌دانند که بالاتر از شأن و افتخاری

۴- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۰۷، موسسه الوفاء بیروت
 ۵- «اول ما غصی به الله تبارک و تعالی سئ خصال: حُب الدنیا و حُب الریاسة و حُب الطعام، حُب النساء و حب النوم و حُب الراحة» بحار الانوار، ج ۱۷۳، ص ۱۵۳
 ۶- مجموعه وزام: ج ۱، ص ۱۳۰

زن باره‌ها و شهوترانان در دوره‌های معاصر و نزدیک به آن بوده‌اند. شهوت جنسی دامی است که اگر فرد مسؤول به سمت آن کشیده شود، رسوایی و گمراهی را به همراه دارد. راه پیش‌گیری از این مسأله و محافظت از دین و دنیا، دوری از نظر کردن به نامحرم و تصور ایشان و تکلم و خلوت با زن نامحرم است.

یکی از عمده‌ترین و شایع‌ترین آفت‌های اخلاقی در افراد مسؤول، راحت‌طلبی و دوری از کارهای پرمشقت، پردقت و زمان‌بر است. متأسفانه نداشتن روحیه جهادی و کم‌همتی، مشکلی اساسی در مدیران جامعه ما است. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

«اگر ما جهاد کنیم، اگر ما حرکت کنیم، اگر ما نیتمان را خالص کنیم، خدای متعال هم به ما کمک خواهد کرد؛ اگر ما تنبلی کنیم، اگر کاری که بر عهده ما است انجام ندهیم، طبیعی است انتظار کمک الاهی را هم نباید داشته باشیم. خداوند متعال به کسانی که کار می‌کنند و تلاش می‌کنند، کمک می‌کند؛ خداوند متعال به ملت‌هایی که حرکت می‌کنند و به انسان‌هایی که تلاش می‌کنند، کمک می‌کند؛ تلاش کنیم، حرکت کنیم، خدای متعال هم به ما کمک خواهد کرد.»^۱

از جمله دیگر آفت‌های اخلاقی در میان زمامداران و حکمرانان، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد که توضیحشان در این مجال نمی‌گنجد: نداشتن علم و تخصص موردنیاز، رانت‌خواری، ضعف در مدیریت و تصمیم‌گیری، نداشتن خودباوری، انتشار اسرار مردم و نظام، دوری از مردم و در دسترس نبودن، حراست نکردن از مرزها و تضعیف قدرت نظامی و سیاسی، غرب‌باوری و داشتن امید به قدرت خارجی، نادیده گرفتن توان داخلی، کسب قدرت و کشاندن جامعه به ناآرامی برای اعمال قدرت جناح خود. امام صادق (ع) می‌فرماید: «عاقل نباید هیچ کس را کوچک شمارد و سزاوارترین کسانی که نباید تحقیر شوند، سه گروه هستند: عالمان، فرمانروایان، برادران دینی... هر کس حاکم (اسلامی) را کوچک شمارد، دنیایش تباه می‌شود.»^۲ رسول خدا (ص) نیز در روایتی تمام سخن را در دو کلمه خلاصه کرده، فرمودند: «صنّفان من أمتی إذا صلحا صلّحت أمتی و إذا فسدا فسدت أمتی قیل: یا رسول الله! ومن هما؟ قال: الفُقهَاءُ والأمرَاءُ»^۳ از امت من دو دسته‌اند که اگر صالح باشند امت من به صلاح می‌گیرند و اگر فاسد باشند امت من فاسد می‌شوند. گفتند: ای رسول خدا! آن دو کیان‌اند؟ فرمود: فقیهان و حاکمان.

از روی سرش برمی‌دارد و بدا به حال کسی که دست عنایت خداوند روی سر او نیست و حق تعالی او را به خودش واگذاشته است.

قرآن در مذمت دنیاپرستی می‌فرماید: «و ما الحیة الدنیا الا لعب و لهو و للدار الآخرة خیر للذین یتقون»^۴ و زندگی دنیا جز بازی و سرگرمی نیست و البته خانه آخرت برای تقوایندگان بهتر است.

حبّ دنیا می‌تواند در فرد زمامدار آن چنان تأثیر گذارد که با چشم‌پوشی بر تمام مسائل پیرامونش به حرام روی آورد و آن روز است که به ورطه نابودی کشیده می‌شود.

یکی دیگر از آفت‌های اخلاقی، ریاست‌طلبی فرد زمامدار است. این مسأله نیز پاشنه‌آشیل بسیاری از افراد در مسند قدرت است. اعمال نظر و قدرتی که از ناحیه اختیارات آن فرد مسؤول به او روی می‌آورد، کم‌کم موجبات غرور و تکبر و ریاست‌طلبی‌اش می‌شود. یکی از معروف‌ترین احادیث در این زمینه حدیث امام رضا (ع) است که فرمودند: «من طلب الریاسة لنفسه هلك، فإن الریاسة لاتصلح إلا لأهلها»^۵ کسی که برای خود ریاست بخواهد هلاک خواهد شد؛ چرا که ریاست جز برای اهلش صحیح نیست. شکم‌پرستی و صفات مرتبط با آن همچون حرام‌خواری و رشوه‌خواری از دیگر مصادیق آفت‌های زمامداری است. قساوت قلب و درک‌نکردن اوضاع و احوال اجتماع از پیامدهای شکم‌پرستی است. در کتاب شریف معراج‌السعادة آمده است که حضرت رسول (ص) فرمود: «ضرر هیچ چیز از برای دل مؤمن، زیادتراً از بسیار خوردن نیست. و پر خوردن باعث دو چیز می‌شود: یکی قساوت قلب و دیگری هیجان شهوت. و گرسنگی نان‌خورش مؤمن و غذای روح و طعام دل و صحت بدن است.» و شکی نیست در این که بیش‌تر امراض و بیماری‌ها از شکم‌پرستی و پر خوری هم می‌رسد.^۶

یکی دیگر از آفت‌های اخلاقی به‌ویژه در زمامداران و مسؤولان، شهوت‌پرستی است. این صفت معنای عامی دارد که شامل قوه شهویه می‌شود اما معنایی که در عرف بدان خیلی اشاره شده است، معنای شهوت فرج و جنسی است. پیروی از این نوع شهوت، نفس را حریص بر مجامعت می‌کند. این عمل در حد اعتدال آن که ازدواج و زناشویی است عملی محسن است اما در افراط آن امری است قبیح و مستهجن. داستان‌های بسیاری در طول تاریخ در مورد زمامداران و حکمرانان آمده است که از راه شهوت جنسی به ورطه هلاکت و نابودی کشانده شدند؛ مانند جنگ‌ها بر سر به دست آوردن یک زن یا داستان کئو پاترا در مصر. متأسفانه در تاریخ کشورمان نیز این مورد دور از اذهان نبوده است. شاهان شهوت‌پرست در دوره قاجار و یا محمدرضا پهلوی مخلوع از جمله

۱- ۱۰- ۲۹/ ۰۲/ ۱۳۹۵. بیانات در دیدار قاریان و حافظان برتر شرکت‌کننده در

مسابقات بین‌المللی قرآن کریم

۱۱- تحف العقول، ص ۳۲۰

۱۲- کتاب الخصال، ص ۲۶

۷- انعام، ۳۲

۸-

۹- نراقی، ملا احمد، معراج السعادة، ص ۲۶۰